ომეფენს ხოლოდ ... საკან იყოს შემდგარი. ამგვარად, საისტორიო წყაროები გვარწმუნებენ, რომ საქართველოს მეფის სახელწოდება «მეფეთ მეფე, მეფე აფხაზთა, ქართველთა, კახთა და რანთა» საქართველოს სახელმწიფო წყობილების უტყუარი გამომხატველი იყო და რეალური მნიშვნელობა ჰქონდა.

თავი მეორე

წინა წერილში ვეცადეთ გამოგვერკვია, თუ როგორ განახლდა საქართველოს მეფის უფლება, რომელიც ერისთავობის ნიადაგზე აღმოცენდა, და როგორ შეერთდნენ განცალკევებული სხვადასხვა ქართველ მოდგმის ტომთა სამეფოები. ამგვარად, გამოირკვა, როგორ შესდგა ის მეფის სახელწოდება, რომელიც მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში თვითეულ მეფის მიერ ნაბოძებ სიგელს ამშვენებდა ხოლმე. ჩვენ დავინახეთ აგრეთვე, რომ ის პოლიტიკური პირობები, რომელთა წყალობითაც მეფის ზემოაღნიშნული სახელწოდება დაიბადა, შემდეგშიაც, სამეფოს უმაღლესს ძლიერების დროსაც-კი, ცხოვრებამ ვერ მოსპო და ვერ გააქარწყლა; ამის გამო მეფის სახელწოდებას რეალური მნიშვნელობა არც როდის არ დაჰკარგვია. ცხადია, რაც უფრო მეტად გაიზრდებოდა და გაფართოვდებოდა ქართველ მეფეების საბრძანებელი, მით უფრო მეტად საჭირო იქმნებოდა მათთვის მეფობის უფლებისათვის მტკიცე და შეურყეველი ნიადაგი მოეპოვებინათ, იმიტომ რომ ქართველი მეფეები, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, თავიანთ ძლიერებისა და უფლების დასამყარებლად აზნაურებს ებრძოდნენ ხოლმე. რაში მდგომარეობდა ეს ბრძო-

ლა, როგორ მიმდინარეობდა იგი და ვის გაუღიმა ბედმა ამ მეტოქეობაში, ამაზე დაწვრილებით ქვემოთ იქნება ლაპარაკი. ეხლა საჭიროა აღვნიშნოთ მხოლოდ, რომ ამ გამწვავებულ ბრძოლის მოსაგებად მარტო მკლავ-ხმლის ძალა არა კმაროდა. ქართველ მეფეებს კარგად ესმოდათ, რომ ამისთვის აუცილებლად საჭირო იყო ზნეობრივი ძალაც. რაში მდგომარეობდა მერე ეს ზნეობრივი ძალა? ბრძოლის გასაადვილებლად საჭირო იყო, რომ მეფობის უფლების არსებობის აუცილებლობა და სარწმუნოებრივი მნიშვნელობა დაესაბუთებინათ. ეს კი არც თუ ძალიან ძნელი საქმე იყო: ახალ აღთქმაში ამის შესახებ საუცხოვო წინადადება მოიპოვება. პავლე მოციქულის ეპისტოლეში სახელდობრ.

ამ მოციქულის სიტყვების თანახმად, ბრძოლის დროს ბერ-მონაზონები მეფეს მხარს უჭერდნენ ხოლმე და ეხმარებოდნენ ხან საქმით ხან კიდევ სულიერ გავლენით. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გვარის ერისთავობის დროსაც-კი მთავრობის პატივისცემა ღვთისნიერ საქმედ იყო აღიარებული. აი რა სიტყვებით დალოცა კლარჯეთის მონასტრების დიდმა არქიმანდრიტმა გრიგოლ ხანძთელმა აშოტ კურაპალატის შვილები: გაკურთხნენ ყოველნი პირმან ქრისტესმან და ყოველთა წმიდათამან: რამეთუ ჭეშმარიტად სამართალ არს სიტყვა ესე: სადა არს პატივი მთავრობისა, მუნ არს მსგავსება ღმრთეობისაი», რამეთუ თქუენ ხელმწიფენი უფალ ჰყვნა ღმრთმან ქუეყანისა განგებისა» (ნ. მარრის გამოცემა ცხოვრება გრიგოლ ხანძთ. Тексты разыск. წიგნი VII). მაშასადამე, გრიგოლის აზრით, სადაც მთავრობას პატივსა სცემდნენ, იქ სუფევდა ღვთაების მსგავსება; თვით ზეციერმა მამამ გახადა ხელმწიფენი ქვეყნის გამგეებად: ამის გამო მეფეები უნდა ყოფილიყვნენ ხელმწიფენი «ნებითა ღვთისათა»; სწორედ ასეთ წინადადებას ხმარობდნენ ხოლმე ქართველი მეფეებიც, მაგალითად, გიორგი მეორე თავის შიო მღვიმესადმი ნაბოძებ სიგელს ასე იწყობს: «ნებითა ღვთისათა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა» (1088 წ. სიგელი, შიომღ. ისტ. საბ. გვ. 13); დავით აღმაშენებელი თავის წყალობის წიგნს ასე-

თისავე წინადადებით იწყებს: «ნებითა ღვთისათა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა და კახთა მეფისა» (idid.).

მაგრამ ჩვენმა მეფეებმა ეს არ იკმარეს და თავიანთ უფლებას ღვთაებრივ ძალის მფარველობა და ხელმძღვანელობა მოუჯოვეს; საეურადღებოა ამ მხრივ ის, რას ამბობს დავით აღმაშენებელი თავის ანდერძში; «თვით იგი, ბრძანებს სახელოვანი მეფე, ოდეს მარწმუნა მის მიერ განგებულსა მეფობასა, თვისითა რათამე განგებითა არა ულირსმჩენელმან შარავანდსა შინა ჴატიოსანსა უჴატოებისა ჩემისამან აქათგანვე აღიღო ხელი სიტკბოებითა თვისითა განძღებად ჩემდა და თვით მეფე მეფეთაი იქმოდა საჭირველთა უჭირველად: ცხადთა წინააღმდგომთა გამგეობისა თვისისათა მისცემდა მოსასრველად» (შიომღ. ისტ. საბ. გვ. 15). ამ საეურადღებო წინადადებიდან ცხადად შეიძლება დაინახოს მკითხველმა, რამდენად დარწმუნებული იყო დავით აღმაშენებელი, რომ მეფის უფლება თვით ღმერთმა ჴირადად «არწმუნა» მას, რომ ეს მეფის უფლება «მის მიერ», ე. ი. ღვთის მიერ, განგებული და დაფუძნებული იყო. მაგრამ ამას კიდევ არა უჭირს-რა: იგივე ამტკიცებდა, რომ საქართველოს მართვა-გამგეობაში მას თითონ ღვთაება ეხმარება ხოლმე, რომ თვით მეფე მეფეთაი იქმოდა საჭირველთა უჭირველად და მეფის გამგეობის წინააღმდგომთა ანუ იმის მტრებს მისცემდა ხოლმე მას «მოსასრველად». იმიტომ რომ თუმცა სამეფოს ხორციელად დავით აღმაშენებელი ჴმარობდა, მაგრამ უხილავად იმ ძნელ საქმეში მას თვით ღმერთი უძღოდა ხოლმე წინ; მაშასადამე, საქართველოს გამგეობა ღმერთსვე ეკუთვნოდა; სწორედ ამის გამო ამბობდა კიდეც ჩვენი სახელოვანი ხელმწიფე «ცხადთა წინააღმდგომთა გამგეობისა თვისისათა»-ო. ე. ი. ღვთის გამგეობის წინააღმგომთაო. ამგვარად, ვინც მეფის გამგეობის წინააღმდგომი იყო, ის ღვთის წინააღმდეგ მიდიოდა, თვით ზეციერ მეუფის მტერი გახლდათ! ასე ფიქრობდა, ამას ამტკიცებდა დავით აღმაშენებელი. მაშასადამე, საქართველოს მეფის გამგეობა ღვთისმიერი გამგეობა იყო. ასეთ შეხედულობის შემდეგ მოსალოდნელიც იყო, რომ

საქართველოს მეფის პირადობა ღვთაებრივ ბუნების პატრონად, თვით ღვთაებად აღიარებინათ. ზემომოყვანილ დავით აღმაშენებლის სიტყვების შემდეგ, რასაკვირველია, მკითხველის ყურთა სმენას ისე აღარ ეხამუშება და არც ძალიან გაოცდება, როცა მწიგნობართ უხუცესისასა და ვაზირ ჭყონდიდელის სიტყვებს წაიკითხავს: «ღვთისა სწორსა მეფეთ მეფესა თამარს შევეხვეწეო» (სიგელი 1202 წ., შიომღ. ისტ. საბ. გვ. 27). საქართველოს მეფე «ღვთისა სწორი», «სამებისაგან ოთხად თანაღზავებული» იყო, როგორც თამარ მეფის ისტორიკოსი ამტკიცებს (მარიამ დედ. ვარიანტი. ე. თაყაიშვილის გამოცემა, გვ. 363), ე. ი. სამებასთან მეოთხე ცასზედ, მეოთხე ღვთაებად აღზავებული, «ერთი სამებისაგანი აქა კულა სამებისათანა იხილვების თამარ მოსწორებული და აღმატებული» (idid. 398), როგორც იგივე მემატიანე ამბობს თავის თხზულებაში. შესანიშნავი მეხოტბე ჩახრუხაძე ამბობს, მინდა «დაუსაბამო თამარ ვსთქვა ნათლად და მედა მისად.

მზეებრ სავანე, სულის სავანე, თანგამწყოდ მისა, სწორად მამისად».

(ჰროფ. ნ. მარრის გამოც. Тексты и разыск. IV წიგნ. გვ. ჰვ). ერთი სიტყვით, ჩვენა ვხედავთ, რომ საქართველოს მეფის პიროვნება მთავრობის მომხრე წრეებმა გაალმერთეს, ხოლო მის უფლებას ზეციური ძლიერება და უცოდველობის თვისება მიანიჭეს. რაკი საქართველოს ხელმწიფეები და მათი თანამოაზრენი ასეთ შეხედულობას დაადგნენ, ცხადია, ისინი თავიანთ თავს სრულს თვითმპყრობელებად ჩასთვლიდნენ და კეისრობის ძლიერების მოხვეჭას მოინდომებდნენ. სწორედ ასეც გახლავთ კიდეც. უკვე 1082 წელს შიომღვიმისადმი ნაბოძებ წყალობის წიგნში, გიორგი II თავის თავს «ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თვითმპყრობელად» აღიარებს (შიომღ. ისტ. საბ.).

თავი მესამე

ეს თვითმპყრობელობა და ღვთისნებითობა მეფეებისა და მთავრობის მომხრეთა დასის იდეალი და მისწრაფება იყო, ვიდრე სახელმწიფო ცხოვრების უტეუარი მოვლენა. ქვემოთ ვნახავთ ჩვენ, რომ საქართველოს მეფეები ხშირად ისე შეიწროებული იყვნენ ხოლმე დიდებულ აზნაურებისაგან, რომ არც თვითმპყრობელის უფლება ჰქონდათ შერჩენილი, არც «ნებითა ღვთისათა» ბრძანდებოდნენ სახელმწიფოს ბატონად. ვიდრე ჩვენ საქართველოს მეფის უფლების გამორკვევას შევუდგებოდეთ, აუცილებლად საჭიროა გაკვრით მაინც ხიტევა ჩამოვაგდოთ იმ უმთავრეს ხაზოგადოებრივ დაწესებულებაზე, რომელზედაც საქართველოს წესწყობილება დამყარებული იყო. ეს დაწესებულება — პატრონყმობა გახლავთ. ის პატრონყმობა, რომელიც შემდეგ ბატონყმობად გადიქცა. პატრონყმობა მთელ სახელმწიფო და კერძო ცხოვრებას თავისებურს მიმართულებასა და ელფერს აძლევდა. ხიტევა «პატრონი» ქართული არ არის და რომაელების ენისა და სამართლის საკუთრებას შეადგენს.

ჩვენი ხიტევა «პატრონი» რომაელების **patronus**'-ი არის. იტალიაში პატონის სახელს ისეთ გავლენიან და შეძლებულ ადამიანს დაარქმევდნენ ხოლმე, რომელსაც წვრილი ერი, მდაბიო ხალხი სასამართლოში მფარველობისა და გადასახადებისაგან თავის დაღწევის გულისათვის მიჰმარ-თავდა და თავის მამულს გადასცემდა ხოლმე. ეს «პატრონი» მამულის მფლობელებს ნებას აძლევდა თავიანთი მიწებით კვლავინდებურად ესარგებლათ, მხოლოდ კანონიერად მამული უკვე იმ «პატრონის» საკუთრებად ითვლებოდა. ამისთანა პატრონობას რომაელები **fundorum partocinia**'-ს ეძახდნენ. საღვიანე მარსელიელი, V საუკ. მწერალი, ასე გვიხატავს მაშინდელ «პატრონობა»-ის სურათს. წვრილი ერი მფარველობისა და დახმარების გულისათვის დიდებულებს მიანდობდნენ თავის თავს; ეველანი, რომელნიც მფარველობას ეძებენ, მთელ თავიანთ ქონებას, ვიდრე მფარველობას მიიღებდნენ, თავიანთ «პატრო-

ნებს» განუთვისებენ (გადასცემენ) ხოლმე; ამგვარად, იმის-გულისათვის, რომ მამებმა მფარველობა ჰპოვონ, შვილები მემკვიდრეობასა ჰკარგავენ... ასეთია დიდებულთა შველა და პატრონობაო», **Mignc. Patrologia Lat LLI,** 202), დასძენს სალვიანე. ეს რომაელების საზოგადოებრივი დაწესებულება ფრანგებმა და გერმანელებმაც შეითვისეს. უძველესს დროს, IX-X საუკუნემდე საქართველოში სიტყვას «პატრონი» სრულებით არა ხმარობდნენ; არც ერთ ჩვენ მწერლობის ძეგლში იგი იმ ხანაზე ადრე არ მოიპოვება. ცხადია, მაშასადამე, რომ ეს სიტყვა დასავლეთიდან უნდა იყოს შემოტანილი; მხოლოდ საიდან სახელდობრ — ამ საკითხის გადაწყვეტა თითქმის შეუძლებელია. პირდაპირ რომიდან, ან ფრანგებისა და გერმანელებისაგან ხომ ვერ შეითვისებდნენ ქართველები ამ დაწესებულებას. მეტად დიდი ზღვარი ძევს ჩვენსა და იმ ქვეყნების შორის. რასაკვირველია, დასავლეთით საქართველოზე ეველა ქვეყანაზე უფრო მახლობელი ბიზანტია იყო; მაგრამ იქ ეს საზოგადოებრივი დაწესებულება ისე გაბატონებული არ იყო, როგორც მაგალითად, რომში, საფრანგეთში, გერმანიაში და თვით საქართველოშიაც. ბიზანტიაში მფარველობას მონასტრები ეძებდნენ ხოლმე განსაკუთრებით; შეეფარებოდნენ რომელიმე გავლენიან პირს და თავიანთ მამულების საკუთრების უფლებას მათ დაუთმობდნენ ხოლმე. მაგრამ საკითხის გადაწყვეტა საშინლად მნელდება იმის გამო, რომ თვით ბიზანტიელები ამგვარ მონასტრის მფარველს «პატრონს» კი არ ეძახდნენ. არამედ «ხარისტიკარს»; სიტყვას «პატრონი», რამდენადაც ჩვენ ვიცით, ბიზანტიაში არა ხმარობდნენ. რაკი ეს საქართველოს «პატრონ-ყმობის» დაწესებულების უმთავრესად გამომხატველი სიტყვა ბიზანტიაში გავრცელებული არ იყო, მკვლევარს ამის გამო არ შეუძლიან იმ დასკვნას მიემხროს, ვითომც პატრონყმობა ბიზანტიის ზედგავლენის წყალობით გაჩენილიყოს საქართველოში. მართალია, პირადად რომაელებსაც ჰქონდათ გავლენა საქართველოზე, ჩვენი სამშობლო ერთ დროს მათ მფარველობის ქვეშე იმყოფებოდა, მაგრამ ეს დიდი ხნის (I ს. ქრისტეს წინ

და I ს. ქრისტ. შემდეგ) ამბავია, სიტყვა «ჰატრონი», როგორც ზემოთ მოხსენებული იყო, მხოლოდ IX-X საუკ. ვრცელდება ქართულ მწერლობაში. ამგვარად, საკითხი გამოურკვეველი გვრჩება; დანამდვილებით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ სიტყვა «ჰატრონი» რომაელების ენასა და სამართალს ეკუთვნის და IX საუკუნემდე ქართულ მწერლობის ნაშთებში სრულებით არ მოიპოვება.

ვის ეძახდნენ მერე მაშინდელ საქართველოში «ჰატრონის» სახელს? ჰატრონი ნიშნავდა კერძო მესაკუთრეს და მფლობელს, მაგ. მიქელ მემღვიმე, რომელმაც თავის მამულში ციხე ააშენა, თავის თავს ამ ციხის «ჰატრონ»-ადა სთვლის (შიომღ. ისტ. სიტ. გვ. 2). კერძო მფლობელისავე მნიშვნელობა აქვს ამ სიტყვას შიომღვიმის 1250—60 წ. სიგელში, სადაც «მიწის ჰატრონი»-ა მოხსენებული (შიომღ. ისტ. სიტ. 60). «ქართლის ცხოვრება»-შიც აღნიშნულია «აბუსერი... ციხისჯვარისა და აწუვერისა ციხისა ჰატრონი... გვარამ გოდერძისძე ბეჭის ციხის ჰატრონი» (ზ. ჭიჭინაძის გამოც. 326). თამარ მეფის მემატიანე სახელოვან დედოფლის შესახებ ამბობს, «ჰატრონმან ხმელთამან და ზღვისამან»-ო. სიტყვა «ჰატრონი» ნიშნავდა აგრეთვე მფარველს, მზრუნველს, ჰირად ჰატრონს; მაგ. ატენის ტაძრის XI საუკ. წარწერაში ნათქვამია: «ძლიერმან მეფეთ მეფემან ბაგრატ უბრძანეს მიწასა მათსა მირიანს, ჰატრონსა ჩემსა, სეფესზუარსა შიდა ქალაქისა აშენებაი... ავაშენეთ დარბაზი და ქალაქი. შეგვიწყალნა მეფობამან მათმან, სასახლენი ადგილნი და საქულბაქენი მკვიდრად... მირიანს და უმათა მისთა... შევწირე წმიდასა სიონსა ატენისასა... სალოცველად... ჰვიანმცა უკუნისამდე ძლიერნი მეფეთა მეფე ბაგრატ სევასტოსი და მე მათი გიორგი კურაპალატი და სალოცველად მიწისა მათისა გამზდელისა ჰატრონისა ჩემისათვის» (Brosset, Voyage VI, 22). ამ წარწერაში, რასაკვირველია, ჰირად ჰატრონობაზე, ჰირად დამოკიდებულებაზეა ლაპარაკი; ამას ამტკიცებს სიტყვები «გამზდელისა ჰატრონისა ჩემისათვის». ეს წარწერაც გვიჩვენებს, რომ მამულის შემწირველი მირიანის «უმა» ეოფილა; ამნაირივე უმები მირი-

ანს, როგორც ეტყობა, რამდენიმე კიდევ უნდა ჰყოლოდა, ამიტომ იქნება წარწერაში ნათქვამი «უმათა მისთა»-ო, მრავლობითი რიცხვი და არა მხოლოობითი. სიტყვა «უმა», რომელსაც ჩვენში ამგვარ ჰირად და უფლებრივ დამოკიდებულების აღსანიშნავად ხმარობდნენ ხოლმე, წარმომდგარია სიტყვისაგან «ურმა», რომელიც ნიშნავს ბაკშვს, ჭაბუკს. ეს სახელწოდება გვიჩვენებს, რომ «უმების» ჰირადი უფლებები უნდა შეზღუდული ყოფილიყო. წარწერაში მოხსენებულ მირიანსავით ეველა შეძლებულ აზნაურებს უმები ჰყავდათ ხოლმე. მემატიანეს სიტყვებიდანა ჩანს, რომ ომის დროს ამ ჰატრონებს უმები ამალასაკით თან ახლდნენ ხოლმე; იხარებდეს, ამბობს მაგალითად იგი, «ვითარ მჰოვნელნი... ჰატრონი უმისა და უმა ჰატრონისა» (ქარ. ცხ. 389), ან კიდევ «უსწრობდა ჰატრონი უმასა და უმა ჰატრონსა» (idid. 417). ერთი სიტყვით, მასალებიდან ცხადადა ჩანს, რომ ჰატრონუმობა მაშინდელ საქართველოს სოციალურ და ქონებრივ წესწყობილების გამომხატველია.

მაგრამ იმავე დროს «ჰატრონუმობა»-ს სახელმწიფო წესწყობილებაზედაც დიდი გავლენა ჰქონდა, სახელმწიფო წესწყობილების გამომხატველიც იყო. ეს იქიდანა სჩანს, რომ სიტყვა «ჰატრონი» მარტო კერძო მესაკუთრეს და მფარველს კი არა ნიშნავდა, ე. ი. მარტო ცხოვრების სოციალურ და უფლებრივ განწყობილებათა დამახასიათებელი კი არ იყო, არამედ მეფესაც, ხელმწიფესაც ნიშნავდა, მაგალ. როცა მემატიანეს სურს გვაცნობოს, რომ მწიგნობართ უხუცესი გიორგი ჭყონდიდელი მეფე დავით აღმაშენებელთან იყო ერთად აღზრდილი, იგი ამბობს: «თანააღზრდილი ჰატრონთანაო» (ქრ. ცხ. 358), ან არადა «თანა აუდგა აღზრდილი სიყრმითაგანთა ჰატრონის მსახურებათა» (ქრ. ცხ. 359). მეორე ისტორიკოსიც «ჰატრონს» მეფის მაგიერ ხშირადა ხმარობს ხოლმე, მაგ. იგი მოგვითხრობს, ძლევამოსილ თამარ-მეფის ლაშქარი ბრძოლის ველიდან დაბრუნდა და «მოვიდეს წინაშე ჰატრონისა ღვთივგანათლებულისა»-ო (ქარ. ცხ. 415). სხვა ადგილას იგივე მემატიანე ამტკიცებს, რომ «არცა ძველთა ჟამთა ძისა და არცა ახალთა სადამე სმე-

ნილ არს, უკეთუ საკაძე ქმნილ იეოს ნებსით ანუ უნებლიეთი განდგომილება მეფეთა დაწეობითგან სოფლისათ არა სადა ვის უხილავს თუმცა წარმართებოდეს, ანუ გამარჯვებოდეს ჰატრონთა ზედაო» (ქარ. ცხ. 127). ეველა ზემომოეანილ და სხვა კიდევ მრავალ მაგალითებიდან, რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიეანდა, ცხადადა ჩანს, რომ სიტეეა «ჰატრონი» მეფესაცა ნიშნავდა. მაგრამ, როგორც ჰატრონი ერთსა და იმავე დროს მესაკუთრეს, მფარველს და მეფეს, ანუ ხელმწიფესა ნიშნავდა, თავის მხრივ სიტეეა «ემა», ანუ «მოემე» ქვეშევრდომსა ნიშნავდა, თუნდა ეს ქვეშევრდომი დიდებული აზნაური და მოხელე ბრძანებულიეო. მაგალითად, თამარ მეფის მემატიანე თამარის მომხრე დიდებულების შესახებ ამბობს: «მიეცა ძლევა მოემეთა თამარისათაო» (ქარ. ცხ. 129). სხვა ადგილას იგივე ავტორი მოგვითხრობს: «მოვიდეს მოეგებნეს წინა ფანასკერტელი ზაქარია და მინიელი, კალმახელნი, ემანი კარგნი, ჰატრონთაგან შეწეალებულნი»-ო (ქარ. ცხ. 132). ცხადია, რომ ორივე შემთხვევაში ემანი, ანუ მოემენი ქვეშევრდომებსა ნიშნავენ, ე. ი. სახელმწიფო ცხოვრების მოვლენას ახასიათებენ, რომ სიტეეა «ემას» «ჰატრონი»-საგით პოლიტიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა და სახელმწიფო ცხოვრების დამოკიდებულებათა გამომხატველი იეო. ნათლად შეიძლება დაგინახოთ შემდეგ გარემოებიდან: ჩვენი მემატიანენი ათაბაგსა და შირვანშაჰს, რომელნიც საქართველოს მეფის მფარველობის ქვეშ იმეოფებოდნენ, თამარ მეფის «ემებს» ეძახიან (ქარ. ცხ. 118). ამ შემთხვევაში სიტეეა «ემა» დასავლეთ ევროპაში საშუალო საუკუნოების განმავლობაში ძალიან გავრცელებულ სახელწოდებას vassus, vassalus (ვასსუს, ვასსალუს) ეთანასწორება. ამგვარად, ეველა საისტორიო საბუთებიდან ნათლადა მტკიცდება, რომ ჰატრონეობა ერთსა და იმავე დროს სოციალურ ცხოვრების დამახასიათებელი იეო, სახელმწიფო ცხოვრების წესწეობილებისაც: ჰატრონი — მეფესაც ნიშნავდა, მესაკუთრეს, მზრუნველსაც; მოემე, ანუ ემა — ქვეშევრდომსაც დაერქმეოდა ხოლმე, ემასაც. ერთის სიტეევით, კერძო და სახელმწიფო ცხოვრების

მოვლენანი და დაწესებულებანი ერთი ერთმანეთზე იუვნენ გადაბმული და შედუღებული, თითქოს სახელმწიფო წესწყობილება საქართველოში კერძო ცხოვრების განწყობილების «პატრონუმობი»-საგან ეოფილიუოს წარმომდგარი. ერთ დროს მაინც ჩვენი ქვეუნის ცხოვრების ღერძს სწორედ ეს პატრონუმობა შეადგენდა. ამ მხრივ საეურადღებოა აშოტ კურაპალატის მოქმედება თავის ახალ სამფლობელოში შავშეთ კლარჯეთში; მემატიანე მოგვითხრობს, რომ «ხევი შავშეთისა უშენებელ იეო მაშინ გარეშე მცირეთა სოფელთასა, რამეთუ ჟამთა სპარსთა უფლობისასა აოხრდა... კვალად შემდგომად მისსა სლვამან სალმობისამან მოაოხრა შავშეთი და კლარჯეთი და მცირედღა დაშთნეს კაცნი ადგილ ადგილ, ხოლო დაშთომილთა მათ მკვიდრთა შავშეთისათა შეიწყნარეს იგივ სიხარულითა და სიეკარულითა და დაემკვიდრა მუნ და მისცა ღმერთმან გამარჯვება და ახელმწიფა იგი შავშეთ კლარჯეთსა ზედა და მან სოფელნი ზოგი იეიდა საფასით და ზოგი ოხერი აღაშენა და განამრავლა სოფლები კურაპალატმან ქუეანათა მათ მინა» (სამი ისტ. ქრონ., სუმბატის ქრონ. 52). ეს პატარა ნაწეკეტი მაშინდელ საზოგადოების ცხოვრების სურათს საეცხოვოდ გვიხატავს; აშოტ კურაპალატი, როგორც მემატიანე მოგვითხრობს, აოხრებულ ქვეეანაში მისულა და სპარსეთის განადგურებისა და შავი ჭირის მუსრისაგან გადარჩენილ ადგილობრივ მცხოვრებთ იგი სიხარულით მიეღიათ; ხოლო მისი უფლება და მფარველობა ნებაეოფლობით შეეწყნარებიათ; აშოტი მათ მფარველობას გაეწევდა, დაიცავდა განსაცდელისაგან, მცხოვრებნი-კი თავის მხრივ მის უფლებას დაჰეაბულდნენ და ამით, რასაკვირველია, პირადი თავისუფლება შეეზღუდათ და დამოუკიდებელ მკვიდრთ ბატონი გაიჩინეს; ამას ლათინურად fundorum patrocinia ერქვა, ქართულად კი შეიძლება «შეწყნარებული პატრონობა» დავუმახოთ. ამავე დროს, მემატიანეს სიტეკვით, აშოტს ზოგი სოფლები ფასად გაეეიდნია, ესე იგი, პირად კერძო საკუთრებად განუთვისებია და ზოგი კიდევ ოხერი მიწები და ნასოფლარები, რომელნიც მის საპატრონო საკუთრებას შეადგენდნენ, აღუდგენია

და გაუშენებია საქართველოს სხვა ადგილებიდან გადმოყვანილ ხალხით; ამგვარად, აშოტს თავისუფალი და ცარიელი მიწები მათთვის უწყალობებია; ასეთ საქციელს რომაელები **beneficia**'-ს ეძახდნენ, ხოლო ქართულად შეიძლება «წყალობითი პატრონობა» დავარქვათ სახელად. ამნაირად, ზემომოყვანილ მემატიანეს სიტყვებიდან სჩანს, რომ აშოტის სახელმწიფო უფლება **fundorum patrocinia**'-სა და **beneficia**-ზე იყო დამყარებული. ანუ ქართულად რომ ვსთქვათ, «შეწყნარებულ და წყალობით პატრონობაზე», ერთი სიტყვით, კერძო უფლებრივი თვისება ჰქონდა. საქართველოს სამეფო მთლიანად პატრონყმობაზე იყო დაფუძნებული: როგორც მეფე თავის დიდებულ ქვეშევრდომებ-«მოყმეების» პატრონად ითვლებოდა, ისევე თავიანთ მხრივ ეს მეფის ყმები საკუთარ ხელქვეითების პატრონებად ითვლებოდნენ, ხოლო ხელქვეითნი, როგორც ჩვენ ზემოთ მოყვანილ ატენის წარწერიდან დავინახეთ, ყმებად იწოდებოდნენ; ამ ყმებსაც თავიანთ მხრივ საკუთარი ყმები ჰყავდათ ხოლმე, რასაკვირველია, ისინი მათ პატრონებად ითვლებოდნენ. ამნაირად, მთელი მაშინდელი საქართველო მეფიდან მოყოლებული უბრალო მდაბიომდე პატრონყმობის უღელში იყო შებმული და ცხოვრების ტვირთს მიეწეოდა; რომ დიდებული მოხელეებიც მეფესავით პატრონებად იწოდებოდნენ, ცხადად სჩანს მემატიანეების თხზულებებიდან; დავით აღმაშენებლის და თამარ მეფის ისტორიკოსები მაგალითად შემდეგ პირებს ასახელებდნენ: გუზან «პატრონი კლარჯეთისა და შავშეთისა» (ქარ. ცხოვ. 426), ვარდან დადიანი «პატრონი ორბეთისა და კაენისა და ლიხთიქით ნიკოფსიამდის უცილობლად ქონებისა» (ქარ. ცხ. 426), მხარგრძელი «პატრონი ლორისა» (ქარ. ცხ. 431), აფრიდონ «თმოგვისა და სხვათა ციხეთა პატრონობითა აღზევებული» (ქარ. ცხ. 408), იოანე ვარდანისძე «პატრონი გაგისა» (ქარ. ცხ. 428) და მააე «პატრონი კაიწონისა» (ქარ. ცხ. 428).